

УДК 621.395(477.62-2) "18/19"

С. Новікова

РОЛЬ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ЗЕМСТВА У СТАНОВЛЕННІ І РОЗВИТКУ ТЕЛЕФОННОГО ЗВ'ЯЗКУ У МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті на основі матеріалів Маріупольського повітового земства та загальнодержавних нормативних актів, які регулювали сферу телефонного зв'язку, висвітлено процес становлення та розвитку цієї галузі на теренах Маріупольського повіту наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Досліджено передумови та підґрунтя цього процесу, який багато в чому став можливим завдяки приватній ініціативі іноземних фірм «Siemens & Halske» та «Bell Telephone Company», а також ініціативі та досвіду органів місцевого врядування, набутому ними у справі розвитку мереж зв'язку. Охарактеризовано заходи Маріупольського повітового земства щодо організації телефонізації населених пунктів повіту на початку ХХ ст.: взаємодію Маріупольської земської управи з колегами з Бахмутського повітового земства, вивчення їх досвіду з телефонізації; розробку принципів та правил користування телефонними мережами у повіті, визначення джерел фінансування робіт зі спорудження телефонних ліній та їх обслуговування. Показано проблеми у справі розвитку телефонного зв'язку як у Маріупольському повіті, так і в цілому в державі, перш за все – через монополію, встановлену імперським урядом у 1885 р. на сферу зв'язку, а також через численні бюрократичні перешкоди, недоброчесність підрядників. Виявлено, що попри всі ці проблеми протягом 1909 – 1913 рр. активна діяльність Маріупольського повітового земства мала значні успіхи і сприяла швидкому будівництву розгалуженої мережі телефонного зв'язку у повіті, полегшенню діяльності земства на місцях, а також покращенню якості життя населення Маріупольського повіту через можливість користуватися більш доступним, доволі дешевим у порівнянні з іншими повітами Катеринославської губернії телефонним зв'язком.

Ключові слова: *Маріупольський повіт, Маріупольське повітове земство, телефонний зв'язок.*

DOI 10.34079/2226-2830-2023-13-37-27-41

Вступ. Бурхливий розвиток індустріального суспільства у ХІХ ст. був би неможливий без розвитку системи зв'язку. Промисловий та торговельний бум, стрімкі урбанізаційні процеси вплинули на прискорення темпів життя, призвели до радикальних змін у системі передачі та отримання інформації. Використання спочатку телеграфного, а потім телефонного зв'язку у свою чергу стало потужним чинником для прискорення економічного та суспільного розвитку у багатьох країнах. Усі вищезазначені процеси також відбувалися в українських землях, які знаходилися під владою Російської імперії, особливо активно – наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Ця стрімка індустріалізація багато в чому відбувалася завдяки активній участі іноземних фірм і капіталів та масштабному залученні західних технологій у всі галузі економіки. Але не менш важливу, хоч і не таку потужну роль у цьому відіграла місцева ініціатива, представлена приватними підприємцями та установами місцевого самоврядування, як міськими, так і земськими.

Найбільш повно питання розвитку телефонного зв'язку в українських землях у досліджуваний період висвітлено у розвідках О. Шляхова (Шляхов, 2018) та Т. Ковальчук (Шляхов та Ковальчук, 2018). При цьому увага дослідників головним чином сфокусована саме на розвитку телефонного зв'язку у містах, діяльності уряду, міської влади та приватного підприємництва у цій сфері. Але поза увагою наукових студій все ще залишається внесок земств у створення телефонної мережі на рівні повітів та губерній. Традиційно дослідники діяльності земств в Україні зосереджують свою увагу на найбільш важливих напрямках: розвитку освіти, медичного обслуговування, просвітницькій та окремих аспектах економічної діяльності. Але такі аспекти їх діяльності, як участь у розвитку мереж зв'язку, особливо телефонного, потребують ґрунтовного вивчення.

Метою розвідки є дослідження досвіду українських земств у справі розвитку телефонного зв'язку на прикладі діяльності Маріупольського повітового земства, визначення його ролі у становленні та розвитку телефонного зв'язку на теренах Маріупольського повіту наприкінці XIX – на початку XX ст.

Для її реалізації було проаналізовано опубліковані актові джерела, що регулювали у досліджуваний період сферу зв'язку, а також діловодну документацію Маріупольського повітового земства з цього питання.

Слід зазначити, що сфера зв'язку на теренах Російської імперії розвивалася перш за все завдяки діяльності німецької фірми «Siemens & Halske», яка під час Кримської війни проклала близько 9 000 кілометрів телеграфних ліній від пруського кордону до Санкт-Петербурга, Москви та Києва і далі – до Чорного моря. Компанія виграла довгостроковий контракт на обслуговування ліній протягом дванадцяти років, в 1855 р. заснувала філію в Санкт-Петербурзі. Наприкінці XIX ст. «Siemens & Halske» мала свої представництва в Москві, Варшаві, Одесі та Харкові і забезпечувала різноманітним електричним обладнанням міста та підприємства (Siemens Global Website, (n.d.)a)

Українські південні губернії були залучені до загальносвітового процесу розбудови мереж зв'язку також завдяки британській компанії Індо-Європейського телеграфу, для якої усі технічні роботи з будівництва лінії, що з'єднала Британію з Індією, здійснювала та ж «Siemens & Halske». Маршрут лінії проходив через територію західних губерній, Крим та Кавказ. Це стало можливим після поразки Російської імперії у Кримській війні і її вимушеної згоди надати Великій Британії дозвіл на будівництво телеграфної лінії через ці території (Siemens Global Website, (n.d.)b).

Наступним кроком стало впровадження телефонного зв'язку, як більш зручного та швидкого, перш за все – для потреб підприємництва і торгівлі. Процес регулювався «Основними умовами устроювання и експлуатации городских телефонных сообщений», затвердженими 29 вересня 1881 р. російським імператором. Згідно з цим документом телефонний зв'язок було визнано монополією держави, але право будівництва та експлуатації мереж зв'язку загального користування надавалося і приватним підприємцям, акціонерним товариствам та компаніям. Для цього необхідно було укласти концесію терміном на 20 років з телеграфним департаментом Міністерства внутрішніх справ. Після завершення терміну контракту телефонні мережі передавалися уряду (Корнатовский, 1886, с. 24–42).

Улітку 1882 р. міський телефонний зв'язок отримали Варшава, Одеса та Рига, восени - Москва і Петербург, згодом будівництво телефонних мереж розгорнулося майже у всіх великих містах. Лідерами у цій справі знову стали іноземні компанії «Bell Telephone Company» та «Ericsson». Імперський уряд дуже швидко зрозумів, що телефонізація є прибутковою справою, тому припинив видачу дозволів на спорудження

нових телефонних мереж приватним особам та організаціям і остаточно монополізував цю сферу (Очерк устройства..., 1899, с. 255-297; Очерк устройства..., 1898, с. 81-145).

Саме через це процес ускладнився і загальмувався, тому, наприклад, міські телефонні мережі у Катеринославській губернії почали працювати лише у двох містах – губернському центрі Катеринославі та повітовому центрі Маріуполі, оскільки він був важливим портом загальнодержавного і міжнародного сполучення. У 1892 р. було прокладено телефонну лінію між станцією Маріуполь та портом, а з 1895 р. і у самому місті з'явився телефонний зв'язок. На 1 січня 1913 р. було зареєстровано 316 абонентів (Новікова, 2018, с.75). У справі будівництва та експлуатації телефонних мереж Маріуполь опинився серед лідерів, посівши за кількістю абонентів сьоме місце у першій десятці українських міст з телефонним зв'язком (Шляхов, 2018, с.54).

На початку ХХ ст. справою будівництва телефонних мереж у Катеринославській губернії почали опікуватися земства. Значні здобутки у цій справі мало Бахмутське повітове земство. Відкрита ним у 1902 р. Бахмутська земська телефонна мережа через десять років перетворилася на найбільшу земську мережу Катеринославської губернії, що налічувала 375 абонентів, 422 телефонних апарати, протяжність дротів становила 3810 (за іншими відомостями – 8649) верст. З 1903 р. ця мережа з'єднувала всі великі населені пункти повіту між собою і давала вихід на Харків, Катеринослав, Маріуполь, Слов'янськ, Павлоград та інші міста. Бахмутське повітове земство одним з перших у державі почало будувати й експлуатувати міжміські телефонні лінії місцевого значення. 15 лютого 1903 р. уряд дозволив Бахмутському земству у якості експерименту напередодні видання загального телефонного статуту організувати для всіх охочих платні переговори й обмін депешами, допускаючи підключення до земської мережі інших абонентів (Шляхов, 2018, с.58). Експеримент виявився вдалим і розроблене земством положення стало зразком для організації інших земських телефонних мереж. Саме досвід земців Бахмуту були використані Маріупольським повітовим земством для будівництва власної телефонної мережі.

Маріупольська повітова земська управа ініціювала будівництво телефонної мережі у повіті у жовтні 1909 р. Питання було заслухано на зборах і схвалено після голосування (15 гласних підтримали проект, проти проголосували лише 3 гласних). На потреби будівництва лінії у повіті та магістральної лінії Маріуполь – Юзівка, початок якого було заплановано на весну 1910 р., Маріупольська управа клопотала виділити спочатку 2100 руб. Загальна сума коштів на будівництво складала 25 388 руб. Їх планували позичити з оборотного капіталу з умовою почати погашення позики з 1915 р.

Було вирішено клопотати перед земськими губернськими зборами про виділення позики у 50 000 руб. з її щорічним погашенням по 5000 руб та 4% на рік на ту суму, що залишилася. Управа звернулася з клопотанням до Головного управління пошт та телеграфів про дозвіл на будівництво для власних потреб телефонної мережі з правом включати до неї приватних абонентів з оплатою за кожен телефонний апарат не менше 100 руб., з щорічною абонентською платою за кожний номер у 50 руб, та за підключення другого апарату на це же номер – 25 руб. на рік. За передачу телефонограм та довідок в Маріуполі планувалася оплата у 10 коп. за кожен, незалежно від кількості слів.

У зверненні Маріупольської земської управи до Головного управління пошт та телеграфів йшлося про дозвіл на будівництво дводрової магістральної лінії Маріуполь – Юзівка з правом включати до неї приватних абонентів з одноразовою платою за приєднання у 750 руб. та щорічною абонентською платою у 150 руб., а за другий телефонний апарат на тому ж номері- 75 руб. За кожен п'ятихвилинну розмову

встановлювалася оплата 60 коп., а за кожні три хвилини міжміської розмови з Бахмутом, Катеринославом та Харковом – 30 коп. і по 15 коп. за кожен наступну хвилину (4206. Прочитан доклад управи об устроїстве телефона в уезде. 17 октября. 1909 г., 1916, с.46-47). На утримання телефонної мережі було запропоновано внести до кошторису 800 руб. На витрати по утриманню мережі у 1910 р. у кошторис було внесено 11 640 руб. (4207. На расходы по содержанию предложенной к устройству телефонной сети в уезде. 19 октября. 1909 г., 1916, с.47).

Крім того управа звернулася до губернських земських зборів з клопотанням дозволити їй укласти угоду з Бахмутською земською управою (за її запрошенням) на приєднання центральної телефонної станції Маріуполя до Бахмутської телефонної мережі. Витрати на будівництво встановили у сумі 15 000 руб. Ці кошти вирішили зібрати у вигляді позик від приватних осіб після отримання дозволу від надзвичайних губернських земських зборів (4208. Вопрос № 4 реестра – доклад Мариупольской земской управы об устройстве земского телефона. 15 июня 1910 г., 1916, с.46-47).

Було вирішено будувати дві лінії: одну з бронзовими дротами, іншу – зі сталевими. Сталеві дроти були більш міцними, але забезпечували нормальний зв'язок лише на відстань до 150 верст. Бронзові дроти були значно дорожчими як за ціною, так і за обслуговуванням, але забезпечували зв'язок на значно більшу відстань, ніж сталеві. Саме бронзові дроти були використані для лінії, яка з'єднувала мережу Маріупольського земства з мережею Бахмутського земства через центральну телефонна станцію у Павлівці.

На засіданні управи 10 жовтня 1910 р. заслухали доповідь про хід будівництва, де були зазначені лінії повітової телефонної мережі. Перша лінія (з бронзовими дротами) з'єднувала Маріуполь, Павлівку та Старомихайлівку Бахмутського повіту. Інші сім ліній були зі сталевими дротами і з'єднували такі напрями: Маріуполь - Малий Янісоль та абоненти, Малий Янісоль – Павлівка та абоненти, Павлівка – Михайлівка та Мар'їнка, Павлівка - Великий Янісоль та абоненти, Великий Янісоль – Врем'євка, Великий Янісоль – Старий Керменчик та абоненти, Старий Керменчик – Майорське.

Будівництво повинно було завершитися ще до засідання управи, стовпи для ліній встановили швидко, але через несприятливі погодні умови затримали завершення робіт з підвіски дротів. Через недоброчесність одного з постачальників, що надав стовпи поганої якості, управа була змушена відкласти до весни 1911 р. будівництво наступних ліній: Великий Янісоль – Богатир – Камар – Андріївка, Малий Янісоль – Сретенка – Ніколаєвка, Малий Янісоль – Петропавлівка – Темрюк – Покровське (4209. Собранием принят доклад управы о постройке телефонной сети в уезде. 10 октября 1910 г., 1916., с.47).

На черговому засіданні Маріупольської повітової земської управи розглядалося питання тарифів за користування телефонними лініями з бронзовими дротами. Було ухвалено рішення, що за розмови по міжміському телефону буде стягуватися платня за тарифами, затвердженими Бахмутським повітовим земством – тобто 30 коп. за 3 хвилини розмови. Через більш дороговартісну експлуатацію бронзових дротів управа просила дозволу підвищити платню за користування такими лініями та встановити наступні тарифи: за розмову до п'яти хвилин 60 коп., за кожен наступну хвилину, навіть неповну – додатково 10 коп. з обмеженням користування лінією до 9 хвилин. Отримані кошти управа запропонувала ділити порівну між Маріупольським та Бахмутським земствами. Бахмутське земство в свою чергу повинно було так само віддати половину коштів, отриманих від Бахмутської телефонної мережі за користування лінією з бронзовими дротами Маріупольського земства.

Також були визначені тарифи за наступні послуги: за запрошення до земського телефону у Маріуполі і запрошення через посильного – по 25 коп. за кожне запрошення (незалежно від того, відбулася розмова чи ні); за розмову, яка не відбулася не через провину Маріупольського або Бахмутського земства – по 10 коп. Такий тариф стосувався лише переговорів по Маріупольській та Бахмутській мережам і не включав переговорів по міжміському телефону з Харковом, Лозовою, Павлоградом, Синельниково та Катеринославом, за які стягувалася особлива платня концесіонерам міжміського телефонного сполучення згідно тарифам, затвердженим Головним управлінням пошт та телеграфів (4210. Ю.В. Трифільевым доложен вопрос за № 140 реестра – о таксах на пользование бронзовыми проводами. 10 октября 1910 г., 1916., с.47-48).

Земство сприяло поширенню телефонізації у повіті, прийнявши рішення про приєднання до земської телефонної мережі приватних абонентів. Умови приєднання були наступні: 1) сплата за пристрій за повною ціною; 2) за обслуговування ліній і апарату по 50 руб., (якщо апарат знаходиться на відстані до 2 верст від центральної станції), за кожен на ступню, навіть неповну, версту – додатково по 2 руб. на рік. За розмови по лінії зі сталевими дротами – 10 коп. за 3 хвилини розмови та 5 коп. за кожен, навіть неповну, додаткову хвилину. Розмова обмежувалася 5 хвилинами, якщо поступав інший запит на цю ж лінію. У 1911 р. тариф за дзвінки з використанням сталевих ліній було збільшено. За три хвилини розмов встановлювалася платня 20 коп., за кожен наступну хвилину – до 10 коп.

Для цього з оборотного капіталу управа брала позику у 18 446 руб. 09 коп. та з так званого «ховрашкового» капіталу (призначався для боротьби з ховраками) – 5000 руб. на умовах повернення коштів протягом року. Оплату у 100 руб. за приєднання вирішили стягувати лише з тих приватних абонентів, які мешкають у населених пунктах, де є центральні телефонні станції (4213. О земской телефонной сети и о присоединении к ней частных абонентов. 13 февраля 1911 г., 1916., с.48-49).

За користування лінією з бронзовими дротами залишити вже встановлений тариф. Групові абоненти повинні були гарантувати земству 500 трихвилинних розмов на рік по лінії зі сталевими дротами і сплатити заздалегідь як за обслуговування лінії та апарату, так і 50 руб. за вже зазначені гарантовані переговори (4211. Собранием принят доклад о коллективных абонентах земской телефонной сети. 10 октября 1910 г., 1916., с.48).

Тарифна політика Маріупольського повітового земства щодо надання послуг телефонного зв'язку приватним абонентам була доволі лояльною та гнучкою, враховувала попередній невдалий досвід однакових тарифів для всіх категорій абонентів Бахмутського земства. Наприклад, у Бахмутському повіті за підключення до мережі абоненти сплачували 750 руб. одноразово, абонентська плата становила 150 руб на рік, що у декілька разів перевищувало подібні платежі в інших повітах губернії. Крім того не враховувалася відстань, на якій знаходилися абоненти від станцій. (Шляхов, 2018, с.58)

На початку 1911 р. через вже згадану державну монополію у справі виникли перші проблеми: Маріупольська земська управа з листа Катеринославського губернатора дізналася про те, що офіційний дозвіл на безкоштовну організацію земської телефонної мережі мають лише два земства в державі: Бахмутське та у Казанській губернії. Головне управління пошт та телеграфів доводило до відома губернатора, що будівництво Маріупольським земством телефонної мережі може бути дозволено лише на умовах отримання концесії 18 років та сплати до казни 15% від прибутків. По завершенню терміну концесії мережа повинна перейти безкоштовно у

власність поштово-телеграфного відомства. Через те, що Бахмутське земство має право на приєднання абонентів лише у межах свого повіту, на приєднання усіх абонентів поза межами повіту щоразу необхідно отримувати особливий дозвіл Міністерства внутрішніх справ, чого у випадку з приєднанням мережі Маріупольського земства зроблено не було. Тому Головне управління пошт та телеграфів повідомило губернатора, що подальше з'єднання мереж Маріупольського та Бахмутського земств може функціонувати лише за умов отримання Маріупольським земством особливої концесії на облаштування та експлуатацію лінії Маріуполь – Юзівка на вказаних вище умовах користування міжміським зв'язком.

Маріупольська земська управа повідомила Головне управління пошт та телеграфів, що Бахмутське земство, яке мало дозвіл на приєднання до своєї мережі абонентів, запропонувало управі приєднатися у якості такого абонента. Маріупольські повітові земські збори погодили це рішення і сплату Бахмутському земству по 150 руб. щороку за кожний телефонний дріт. Враховуючи те, що концесія є вкрай обтяжливою для бюджету земства, збори ухвалили постанову: якщо уряд буде наполягати на отриманні концесії, зібрати екстрені збори для розгляду питання про закриття земського телефону (4214. По предложению. Екатеринославского губернатора от 12 февраля 1911 г. по вопросу эксплуатации Мариупольской земской телефонной сети через посредство Бахмутской телефонной сети. 1911 г., 1916., с.49-50).

У 1911 р. були оприлюднені умови користування Маріупольською повітовою телефонною мережею. У них зазначалося, що мережа призначена для обслуговування земських установ та земських посадовців, а також для спілкування з урядовими установами та посадовцями і приватними особами у справах земства. Земство зобов'язувалося у надзвичайних ситуаціях надавати свої лінії та станції для безоплатного використання урядовим організаціям та посадовцям, а поштово-телеграфному відомству надати право безкоштовно навішувати свої дроти на стовпи ліній земської мережі, якщо це буде відповідати прийнятним для земської мережі технічним умовам.

Земство мало право експлуатувати власну телефонну мережу для надання доступу до неї приватним абонентам для переговорів, для обміну депешами, для підключення приватних абонентів і встановлення у них телефонних апаратів. Приватні та юридичні особи могли подати заяву на підключення, оплачену гербовим збором у 75 коп. Приєднання до мережі здійснювалося за рахунок абонента, за що одноразово до каси управи стягувалися наступні платежі: 100 руб – за приєднання приміщення абонента, яке знаходиться по лінії мережі і на відстані від центральної станції не більше 1 версти, і встановлення апарату; 175 руб. – за приєднання абонентів, які знаходяться на відстані не більше 2 верст.

Для всіх інших абонентів, які проживали не по лінії мережі, або за межами населених пунктів, роботи з приєднання та встановлення апаратів виконувалися за необхідні для цього кошти. Земство надавало сільським громадам та окремим їх представникам розстрочку на 3 роки для сплати одноразового платежу за приєднання та встановлення телефонного апарату. У разі зміни місця проживання перенесення лінії і апарату відбувалося за кошти абонента. Лінії та апарати приватних абонентів були частиною земської мережі і у разі відмови таких абонентів від користування переходили у власність земства.

Абоненти мережі могли надавати свої апарати посадовцям та приватним особам лише для екстрених та офіційних повідомлень у надзвичайних ситуаціях (епідемії, важкі захворювання, надзвичайні події) та були зобов'язані допускати підвіску урядових дротів на своїх стовпах безкоштовно. Крім зазначених випадків приватні

абоненти не мали права надавати свої апарати іншим особам за платню. У разі екстреної ситуації посадовці могли поросити станцію перервати приватні переговори і надати їм чергу.

Особи, які бажали користуватися послугами розсильних для передачі телефонограм та запрошенням до телефону, мали сплачувати до каси телефонної станції аванс за послуги. Земство залишало за собою право закрити телефонне сполучення на лініях і станціях, які утримувалися за його кошти. Центральні станції та переговорні пункти працювали з 8 години ранку до 9 години вечора. Заборонялося передавати телефонні повідомлення, зміст яких суперечив законам, громадському порядку, нормам моралі, а також непристойні за змістом. За порчу телефонних апаратів та обладнання, встановленого за кошти земства, винні у цьому особи відшкодовували земству повну їх вартість. Винні у пошкодженні телефонного обладнання та крадіжці матеріалів для нього каралися згідно чинного законодавства.

Усі учасники мережі повинні були беззаперечно підкоритися у разі внесення необхідних змін до діючих правил, видання нових або у разі видання нових державних законодавчих актів та розпоряджень у сфері зв'язку. Якщо Міністерство внутрішніх справ прийме рішення закрити телефонне сполучення у державних або громадських інтересах, земство не мало права на відшкодування збитків та винагороду (4215. Об увеличении таксы за переговоры по стальной сети уезда и об условиях пользования Мариупольской земской телефонной сетью. Условия пользования Мариупольской земской телефонной сетью. 29 октября 1911 г., 1916. с.51-52).

«Умовами користування» також встановлювалися наступні тарифи на послуги:

- за переговори приватних осіб протягом 3 хвилин – 20 коп.;
- за кожен наступну хвилину – 10 коп. (час, потрібний на виклик, не входив у 3 хвилини, дзвінки здійснювалися за чергою згідно з порядком поданих замовлень, тривалість розмови обмежувалася 5 хвилинами, якщо на лінії була ще одна вимога на її використання);
- за переговори, які не відбулися з причин, що не залежали від дій телефонного сполучення – 10 коп.;
- за передачу телефонограм – 1 коп. за слово та 10 коп. – казенний збір;
- за доставку телефонограм та послуги розсильного для запрошення до телефону у населених пунктах, де він знаходиться (незалежно від того, відбулася розмова, чи ні) – 2 коп.; за довідку по телефону – 10 коп.

Абонентська плата за кожний апарат, який знаходиться на відстані до 2 верст від найближчої станції – 50 руб. на рік; за кожен додаткову версту – 2 руб. на рік. За другий телефон на тій же лінії – 25 руб. на рік, за кожен додаткову версту (для другого апарату) – 2 руб. на рік (4215. Об увеличении таксы за переговоры по стальной сети уезда и об условиях пользования Мариупольской земской телефонной сетью. 29 октября 1911 г., 1916, с.52-53).

Було ухвалено рішення про будівництво нових ліній Покровське – Олександрівськ, Платонівка – Ігнатіївка через Ніколаєвку, Платонівка – Благодатне, Ігнатіївка – Карань, проведення нового дроту на лінії Платонівка – Сретенка та дводротової лінії Маріуполь – Павлівка. Для цього управа надала дозвіл на позику 16 844 руб. 05 коп. з оборотного капіталу з умовою погашення суми до кінця 1912 р., а також за пропозицією гласного Дфон Йорка було погоджено першочергове приєднання Розівки до лінії Олександрівська. На утримання телефонної мережі у кошторис на 1912 р. було внесено суму 16 357 руб. (4216. О постройке новых телефонных линий в уезде. 26 сентября 1911 г., 1916. с.53; 4217. На расходы по содержанию телефонной сети в уезде. 29 сентября 1911 г., 1916. с.53).

Оскільки витрати на будівництво нових ліній у 1912 р. перевищили заплановані, у вересні цього року під час чергових зборів, заслухавши доповідь гласного В. Гіацинтова та затвердивши звіт профільної комісії управа дала дозвіл на позику суми у 1517 руб. 99 коп. з оборотного капіталу з її погашенням до кінця 1913 р. (4218. В.И. Гиацинтовым доложен вопрос №177 реестра – о постройке новых телефонных линий Мариупольского земства первой очереди. 2 октября 1912 г., 1916, с.53).

На засіданні управи у жовтні 1912 р. було прийнято рішення про підвищення тарифу за 3 хвилини розмов з 20 до 30 коп. та про надання права безкоштовно здійснювати дзвінки очільнику дворянства або тому, хто його заміщає, членам управи та завідувачу телефонної мережі у межах Маріупольського та Бахмутського повітів (згідно з угодою з Бахмутською управою), неодмінному члену Маріупольської землевпорядної комісії (4220. № 176 реестра – о бесплатных разговорах по телефонной сети земства. 2 октября 1912 г., 1916., с.54-55). Через рік до цього переліку додали судового слідчого 3-ї дільниці Маріупольського повіту, хоча у проведенні окремої лінії йому відмовили (4226. № 200 реестра – о включении в число бесплатных абонентов с бесплатной проводкой линии судебного следователя 3-го участка Мариупольского уезда. 22 октября 1913 г., 1916., с. 57) та мирових суддів (4229. Собрание постановило: включить мировых судей в число лиц, пользующихся бесплатными разговорами по земской телефонной сети. 30 октября 1913 г., 1916., с.57).

Контори агентів губернського страхування було дозволено приєднати до мережі тільки як звичайних платних абонентів у районі дії центральних телефонних станцій з повною оплатою за приєднання та щорічною абонентською оплатою у 50 руб. (4222. № 179 реестра – о включении в уездную телефонную сеть контор агентов губернского страхования. 2 октября 1912 г., 2016., с. 55).

З оборотного капіталу на будівництво у 1913 р. нових ліній було виділено 21 028 руб. 53 коп. на умовах погашення цієї суми до кінця року. До Павлівської телефонної станції планувалося приєднати Єлизаветівську та Петровську волості, до Мало-Янісольської телефонної станції – Затішенський приказ та Іванівську волость, до Розівської телефонної станції – Новокаракубську та Романівську волості. На півдні повіту було вирішено будувати лінії між Ялтою та Новоспасівкою, облаштувавши станцію у Ялті, та приєднати до неї Мангуське волосне правління однодротовою лінією. Мангуську дводровову лінію продовжити до Ялти, з'єднавши таким чином з Маріуполем. Таким чином усі села на захід від Катерининської залізниці, крім Графського приказу, з'єднувалися з Маріуполем телефонною мережею. У східній частині повіту планувалося приєднати до Миколаївської волості Стильську (4221. № 180 реестра – о постройке новых телефонных линий в уезде. 2 октября 1912г., 1916., с.54-55).

У жовтні 1913 р. управа внесла у кошторис 3030 руб. 50 коп. на проведення телефонної лінії до села Бешево та 540 руб 43 коп – на прокладення нового дроту від села Ново-Михайлівка Маріупольського повіту до села Старо-Михайлівка Бахмутського повіту, за умови, якщо Бахмутське земство побудує там підстанцію (4227. № 198 реестра – о постройке новых телефонных линий в уезде. 23 октября 1913 г., 1916., с. 57). На утримання телефонної мережі у Маріупольському повіті у кошторис було внесено 21 615 руб. (4228. На содержание телефонной сети в уезде. 23 октября 1913 г., 1916., с. 57). Отже, Маріупольській земській управі до кінця 1913 р. вдалося з'єднати за допомогою телефонної мережі майже всі волосні центри повіту.

Якщо характеризувати тарифну політику Маріупольського повітового земства щодо надання послуг телефонного зв'язку абонентам, можна відзначити, що вона була доволі лояльною та гнучкою, враховувала попередній невдалий досвід однакових

тарифів для всіх категорій абонентів Бахмутського земства. Це також був один з важливих чинників, який вплинув на зростання попиту на телефонні послуги у повіті і швидкому будівництву нових ліній, що призвело до збільшення Маріупольською управою витрат з власного оборотного капіталу на будівництво з 2100 руб у 1909 р. до 21 028 руб. у 1913 р.

Висновки. Таким чином, Маріупольське повітове земство зробило значний внесок у розвиток телефонного зв'язку у Маріупольському повіті. Інтерес земства до цієї сфери був зумовлений активною участю населення регіону у процесах економічних та суспільних перетворень, спричинених стрімкою індустріалізацією. Завдяки постійній ініціативі, фінансовим зусиллям, вивченню досвіду Бахмутського повітового земства, яке було одним з лідерів у справі телефонізації серед інших повітових земств на загальнодержавному рівні, співпраці з Бахмутським земством, протягом 1909 – 1913 рр. активна діяльність Маріупольського повітового земства мала значні успіхи і сприяла швидкому будівництву розгалуженої мережі телефонного зв'язку у повіті, полегшенню різних напрямів діяльності земства на місцях, а також покращенню якості життя населення Маріупольського повіту через можливість користуватися більш доступним та більш дешевим у порівнянні з іншими повітами Катеринославської губернії телефонним зв'язком.

Бібліографічний список

- Корнатовский, Л. А. (сост.), 1886. Основные условия устройства и эксплуатации городских телефонных сообщений. 29 сентября 1881 г., В: *Собрание постановлений о телефонах*. Санкт-Петербург: Главное управление почты телеграфов, с. 24–42.
- Очерк устройства и эксплуатации городских телефонных сообщений распоряжением и на средства правительства за 1886–1896 гг., 1898. *Почтово-телеграфный журнал*, 1, с. 81–145.
- Очерк устройства и эксплуатации городских телефонных сообщений через частных предпринимателей за 1881–1897 гг., 1899. *Почтово-телеграфный журнал*, 3, с.255-297.
4206. Прочитан доклад управы об устройстве телефона в уезде. 17 октября. 1909 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: в 2-х т. Москва : Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.46-47.
4207. На расходы по содержанию предложенной к устройству телефонной сети в уезде. 19 октября. 1909 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: в 2-х т. Москва : Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.46.
4208. Вопрос № 4 реестра – доклад Мариупольской земской управы об устройстве земского телефона. 15 июня 1910 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: в 2-х т. Москва : Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.46-47.
4209. Собранием принят доклад управы о постройке телефонной сети в уезде. 10 октября 1910 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: в 2-х т. Москва : Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.47.
4210. Ю.В. Грифилевым доложен вопрос за № 140 реестра – о таксах на пользование бронзовыми проводами. 10 октября 1910 г., 1916. *Систематический сборник*

- постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.: в 2-х т. Москва : Элек.-Типограф. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.47-48.*
4211. Собранием принят доклад о коллективных абонентах земской телефонной сети. 10 октября 1910 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.: в 2-х т. Москва : Элек.-Типограф. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.48.*
4212. На содержание телефонной сети в смету внесено 11 460 руб. 13 октября 1910 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.: в 2-х т. Москва : Элек.-Типограф. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.48.*
4213. О земской телефонной сети и о присоединении к ней частных абонентов. 13 февраля 1911 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.: в 2-х т. Москва : Элек.-Типограф. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.48-49.*
4214. По предложению Екатеринославского губернатора от 12 февраля 1911 г. по вопросу эксплуатации Мариупольской земской телефонной сети через посредство Бахмутской телефонной сети. 1911 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.: в 2-х т. Москва : Элек.-Типограф. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.49-50.*
4215. Об увеличении таксы за переговоры по стальной сети уезда и об условиях пользования Мариупольской земской телефонной сетью. 29 октября 1911 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.: в 2-х т. Москва : Элек.-Типограф. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.51-53.*
4216. О постройке новых телефонных линий в уезде. 26 сентября 1911 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.: в 2-х т. Москва : Элек.-Типограф. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.53.*
4217. На расходы по содержанию телефонной сети в уезде. 29 сентября 1911 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.: в 2-х т. Москва : Элек.-Типограф. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.53.*
4218. В.И. Гиацинтовым доложен вопрос №177 реестра – о постройке новых телефонных линий Мариупольского земства первой очереди. 2 октября 1912 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.: в 2-х т. Москва : Элек.-Типограф. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.53.*
4220. № 176 реестра – о бесплатных разговорах по телефонной сети земства. 2 октября 1912 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.: в 2-х т. Москва : Элек.-Типограф. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.54-55.*
4221. № 180 реестра – о постройке новых телефонных линий в уезде. 2 октября 1912 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.: в 2-х т. Москва : Элек.-Типограф. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.54-55.*
4222. № 179 реестра – о включении в уездную телефонную сеть контор агентов губернского страхования. 2 октября 1912 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.: в 2-х т. Москва : Элек.-Типограф. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с. 55.*

4226. № 200 реєстра – о включении в число бесплатных абонентов с безоплатной проводкой линии судебного следователя 3-го участка Мариупольского уезда. 22 октября 1913 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: в 2-х т. Москва : Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с. 57.
4227. № 198 реєстра – о постройке новых телефонных линий в уезде. 23 октября 1913 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: в 2-х т. Москва : Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с. 57.
4228. На содержание телефонной сети в уезде. 23 октября 1913 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: в 2-х т. Москва : Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с. 57.
4229. Собрание постановило: включить мировых судей в число лиц, пользующихся бесплатными разговорами по земской телефонной сети. 30 октября 1913 г., 1916. *Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг.*: в 2-х т. Москва : Элек.-Типогр. Бр. Э. и А. Гольдрин, 1916. Т. 1, с.57.
- Новікова, С. В., 2018. Розвиток міської інфраструктури Маріуполя (XIX – початок ХХ ст.). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, 8 (21), с. 69–78. Доступно: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/583060>
- Шляхов О. Б., 2018. Становлення та розвиток телефонного зв'язку в українських землях Російської імперії наприкінці XIX – початку ХХ ст. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 21 (8), с. 51-61. DOI: 10.15421/1718102 Доступно: 1218-Текст статті-2311-1-10-20180918.pdf
- Шляхов, О.Б., та Ковальчук, Т.В., 2018. Поштово-телеграфний та телефонний зв'язок в Україні в другій половині XIX – на початку ХХ ст. *Проблеми історії України XIX – початку ХХ ст.*, 28, с.203-230. Доступно: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/185734/13-Shliakhov.pdf?sequence=1>
- Siemens Global Website, (n.d.)a. *Siemens in Russia* [online] Available at: <<https://www.siemens.com/global/en/company/about/history/stories/siemens-russia.html>>
- Siemens Global Website, (n.d.)b. *Halfway around the world in 28 minutes*. [online] Available at: <<https://www.siemens.com/global/en/company/about/history/stories/indo-european-telegraph-line.html>>

References

- Ocherk ustroystva i ekspluatatsii gorodskih telefonnyih soobscheniy cherez chastnyih predprinimateley za 1881–1897 gg., 1899. [Sketch of the arrangement and operation of urban telephone communications through private entrepreneurs for 1881-1897]. *Pochtovo-Telegrafnyj zhurnal*, 3, pp. 255-297. (in Russian).
- Ocherk ustroystva i ekspluatatsii gorodskih telefonnyih soobscheniy rasporyazheniem i na sredstva pravitelstva za 1886–1896 gg., 1898. [Sketch of the device and operation of urban telephone communications by order and at the expense of the government for 1886-1896]. *Pochtovo-Telegrafnyj zhurnal*, 1, pp. 81-145. (in Russian).

- Osnovnyie usloviya ustroystva i ekspluatatsii gorodskih telefonnyih soobscheniy. 29 sentyabrya 1881 g., 1886. [Basic conditions for the arrangement and operation of city telephone services. 29 September 1881]. *Sobranie postanovleniy o telefonah*. Sost. Kornatovskiy. L. A. Sankt-Peterburg: Glavnoe upravlenie pocht i telegrafov, pp. 24-42. (in Russian).
4206. Prochitan doklad upravly ob ustroystve telefona v uезде. 17 oktyabrya. 1909 g., 1916. [4206. Report of the administration on the device of telephone in the district was read. 17 October 1909]. *Sistematicheskyy sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, pp.46-47. (in Russian).
4207. Na rashodyi po sodержaniyu predlozhennoy k ustroystvu telefonnoy seti v uезде. 19 oktyabrya. 1909 g., 1916. [4207. On the costs of maintenance of the proposed telephone network in the district. 19 October 1909], *Sistematicheskyy sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p.46. (in Russian).
4208. Vopros № 4 reestra – doklad Mariupolskoy zemskoy upravly ob ustroystve zemskogo telefona. 15 iyunya 1910 g., 1916. [4208. Issue No. 4 of the register – report of the Mariupol zemstvo on the arrangement of the zemstvo telephone. 15 June 1910]. *Sistematicheskyy sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, pp.46-47. (in Russian).
4209. Sobraniem prinyat doklad upravly o postroyke telefonnoy seti v uезде. 10 oktyabrya 1910 g., 2016. [4209. The meeting adopted the report of the board on the construction of the telephone network in the district. 10 October 1910]. *Sistematicheskyy sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, pp.47. 1916. (in Russian).
4210. Yu.V. Trifilevym dolozhen vopros za № 140 reestra – o taksah na polzovanie bronzovymi provodami. 10 oktyabrya 1910 g., 1916. [4210. Y.V. Trifiliev reported the question for No. 140 of the register – on tax rates for the use of bronze wires. 10 October 1910]. *Sistematicheskyy sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, pp.47-48. (in Russian).
4211. Sobraniem prinyat doklad o kollektivnyih abonentah zemskoy telefonnoy seti. 10 oktyabrya 1910 g., 1916. [4211. The assembly adopted a report on collective subscribers to the zemstvo telephone network. 10 October 1910]. *Sistematicheskyy sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p.48. (in Russian).
4212. Na sodержanie telefonnoy seti v smetu vneseno 11 460 rub. 13 oktyabrya 1910 g., 1916. [4212. For the maintenance of the telephone network 11,460 rubles were included in the estimate. 13 October 1910]. *Sistematicheskyy sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p.48. (in Russian).
4213. O zemskoy telefonnoy seti i o prisoedinenii k ney chastnyih abonentov. 13 fevralya 1911 g., 1916. [4213. On the zemstvo telephone network and on joining private subscribers to it. 13 February 1911]. *Sistematicheskyy sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, pp.48-49. (in Russian).
4214. Po predlozheniyu. Ekaterinoslavskogo gubernatora ot 12 fevralya 1911 g. po voprosu ekspluatatsii Mariupolskoy zemskoy telefonnoy seti cherez posredstvo Bahmutskoy telefonnoy seti. 1911 g., 1916. [4214. On the proposal of. Ekaterinoslav Governor from 12 February 1911 on the issue of exploitation of Mariupol zemstvo telephone network

- through the intermediary of Bakhmut telephone network. 1911]. *Sistematicheskii sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p.49-50. (in Russian).
4215. Ob uvelichenii taksyi za peregovoryi po stalnoy seti uезда i ob usloviyah polzovaniya Mariupolskoy zemskoy telefonnoy setyu. 29 oktyabrya 1911 g., 1916. [4215. On the increase of the tax for negotiations on the steel network of the district and on the conditions of using the Mariupol zemstvo telephone network. 29 October 1911]. *Sistematicheskii sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, pp. 51-53. (in Russian).
4216. O postroyke novyih telefonnyih liniy v uезде. 26 sentyabrya 1911 g., 1916. [4216. On building new telephone lines in the district. 26 September 1911]. *Sistematicheskii sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p.53. (in Russian).
4217. Na rashodyi po sodержaniyu telefonnoy seti v uезде. 29 sentyabrya 1911 g., 1916. [4217. On the costs of maintenance of the telephone network in the district. 29 September 1911]. *Sistematicheskii sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p.53. (in Russian).
4218. V.I. Giatsintovym dolozhen vopros № 177 reestra – o postroyke novyih telefonnyih liniy Mariupolskogo zemstva pervoy ocheredi. 2 oktyabrya 1912 g., 1916. [4218. V.I. Giacintov reported issue No.177 of the register – on the construction of new telephone lines Mariupol zemstvo first turn. 2 October 1912]. *Sistematicheskii sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p.53. (in Russian).
4220. № 176 reestra – o bezoplatnyih razgovorah po telefonnoy seti zemstva. 2 oktyabrya 1912 g., 1916. [4220. No. 176 of the register – about free calls on the telephone network of the zemstvo. 2 October 1912]. *Sistematicheskii sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p.54-55. (in Russian).
4221. № 180 reestra – o postroyke novyih telefonnyih liniy v uезде. 2 oktyabrya 1912 g., 1916. [4221. No. 180 of the register – on the construction of new telephone lines in the district. 2 October 1912]. *Sistematicheskii sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p.54-55. (in Russian).
4222. № 179 reestra – o vklyuchenii v uездnuyu telefonnyuyu set kontor agentov gubernskogo strahovaniya. 2 oktyabrya 1912 g., 1916. [4222. No. 179 of the register – concerning the inclusion of the offices of the provincial insurance agents in the district telephone network. 2 October 1912]. *Sistematicheskii sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p. 55. (in Russian).
4226. № 200 reestra – o vklyuchenii v chislo besoplatnyih abonentov s bezoplatnoy provodkoy linii sudebnogo sledovatelya 3-go uchastka Mariupolskogo uезда. 22 oktyabrya 1913 g., 1916. [4226. No. 200 of the register – on the inclusion of the judicial investigator of the 3rd district of Mariupol zemstvo in the number of free subscribers with free wiring of the line. 22 October 1913]. *Sistematicheskii sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p. 57. (in Russian).
4227. № 198 reestra – o postroyke novyih telefonnyih liniy v uезде. 23 oktyabrya 1913 g., 1916. [4227. No. 198 of the register – on the construction of new telephone lines in the district. 23 October 1913]. *Sistematicheskii sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездnogo zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p. 57. (in Russian).
4228. Na sodержanie telefonnoy seti v uезде. 23 oktyabrya 1913 g., 1916. [4228. On the maintenance of the telephone network in the district. 23 October 1913].

- Sistematicheskii sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездного zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p. 57. (in Russian).
4229. Sobranie postanovilo: vkluchit mirovyyih sudey v chislo lits, polzuyuschihsia besplatnyimi razgovorami po zemskoy telefonnoy seti. 30 oktyabrya 1913 g., 1916. [4229. The meeting decided: to include justices of the peace in the number of persons using free calls on the zemstvo telephone network. 30 October 1913]. *Sistematicheskii sbornik postanovleniy Mariupolskogo uездного zemstva s 1869 po 1913 gg.* Mariupol, Ch. 1, p. 57. (in Russian).
- Novikova, S., 2018. Rozvytok miskoi infrastruktury Mariupolia (XIX – pochatok XX st.). [Development of Mariupol city's infrastructure (XIX – early XX)]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Istorii. Politolohiia*, 21, pp. 69-78. Available at: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/583060> (in Ukrainian).
- Shliakhov, O.B., 2018. Stanovlennia ta rozvytok telefonnoho zviazku v ukrainskykh zemliakh Rosiiskoi imperii naprykintsi XIX – pochatku XX st. [Formation and development of telephone communication in the Ukrainian lands of the Russian Empire in the late nineteenth and early twentieth centuries]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh «Hrani»*, 21(8), pp 51-61. DOI: 10.15421/1718102. Available at: 1218-Текст статті-2311-1-10-20180918.pdf (in Ukrainian).
- Shliakhov, O. B. and Kovalchuk, T. V., 2018. Poshtovo-telehrafnyi ta telefonnyi zviazok v Ukraini v druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Postal, telegraph and telephone communications in Ukraine in the second half of the XIX – early XX century]. *Problems of the history of Ukraine of XIX – beginning XX cc.*, 28, pp.203-230. Available at: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/185734/13-Shliakhov.pdf?sequence=1> (in Ukrainian).
- Siemens in Russia. [Siemens Global Website]. Available at: <https://www.siemens.com/global/en/company/about/history/stories/siemens-russia.html>
- Halfway around the world in 28 minutes. [Siemens Global Website]. Available at: <https://www.siemens.com/global/en/company/about/history/stories/indo-european-telegraph-line.html>

Стаття надійшла до редакції 10.10.2023

S. Novikova

THE ROLE OF THE MARIUPOL DISTRICT ZEMSTVO IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF TELEPHONE COMMUNICATION IN THE MARIUPOL DISTRICT IN THE LATE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH CENTURIES

The research purpose. *The article, based on the materials of the Mariupol district zemstvo and national regulations governing the field of telephone communications, highlights the process of formation and development of this industry in the Mariupol district in the late nineteenth and early twentieth centuries. The prerequisites and background of this process, which was largely made possible by the private initiative of foreign firms Siemens & Halske and Bell Telephone Company, as well as the initiative and experience of local governments in developing communication networks, are investigated. The methodological basis of the study is a sample and chronological analysis of the activities of the Mariupol district zemstvo in the development of telephone communication in the district.*

The main research findings. *The author describes the activities of the Mariupol district zemstvo in organising the telephonisation of the district's settlements in the early twentieth*

century: interaction of the Mariupol zemstvo administration with colleagues from the Bakhmut district zemstvo and study of their experience in telephonisation; development of principles and rules for the use of telephone networks in the district, identification of sources of funding for the construction of telephone lines and their maintenance.

If we characterise the tariff policy of the Mariupol district zemstvo in providing telephone services to subscribers, we can note that it was quite loyal and flexible, taking into account the previous unsuccessful experience of the same tariffs for all categories of subscribers of the Bakhmut zemstvo. This contributed to increasing demand for telephone services in the district and the rapid construction of new lines, which led the Mariupol administration to increase its own working capital expenditures on construction from 2,100 rubles in 1909 to 21,028 rubles in 1913.

The article also shows the problems in the development of telephone communications both in the Mariupol district and in the state as a whole due to the monopoly established by the imperial government in 1885 in the sphere of communication and numerous bureaucratic obstacles, contractors' dishonesty.

Conclusions. *So, despite all the problems, during 1909-1913, the Mariupol district zemstvo made a significant contribution to the development of telephone communication in the Mariupol district. The zemstvo's interest in this area was driven by the active participation of the region's population in the processes of economic and social transformation caused by rapid industrialisation. Thanks to constant initiative, financial efforts, studying the experience of the Bakhmut district zemstvo, which was one of the leaders in the field of telephony among other district zemstvos at the national level, and cooperation with the Bakhmut zemstvo, in 1909-1913 the active work of the Mariupol district zemstvo was very successful and contributed to the rapid construction of an extensive telephone network in the district, facilitated various activities of the zemstvo on the ground, and improved the quality of life of the population of Mariupol district through the possibility of using more accessible and cheaper telephone communication compared to other districts of the Ekaterinoslav province.*

Key words: *Mariupol district, Mariupol district zemstvo, telephone communication.*